

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Грубінка Андрія Васильовича за темою: «Участь Великої Британії у процесі становлення і розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу (1990-2016 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Представлена на захист дисертаційна робота А.В.Грубінка є вельми актуальним дослідженням для науки та практики. Адже з самого початку турбулентних перемін кінця ХХ – початку ХХІ ст. в результаті розпаду двополюсної системи протистояння відбулися значні трансформації в житті міжнародної спільноти. Вони характеризувалися масштабним геополітичним перегрупуванням світу, змінами політичної карти Євразії та розширення географічних меж демократії й інтеграційних процесів. Це особливо стосується і періоду, що охоплює окреслені межі дисертаційного дослідження, та всього кола держав європейського континенту.

Водночас набуття незалежності України спричинило розвиток нового етапу у вітчизняній історичній науці, зокрема і в історіографії новітньої історії. Наростання динамічних змін зумовило інтерес відповідно до наукової тематики історичних досліджень щодо сходження України в контексті європейської і світової історії на зламі століть. Зазначений напрям історичних досліджень є надзвичайно актуальним з огляду на потужні інтеграційні процеси континентального і глобального значення, а також новопосталі загрози міжнародній безпеці, що характеризують розвиток сучасного світу, та безпосередньо впливають на виклики утвердження державності України. Вказані процеси зумовлюють державний та суспільний запит на дослідження історії провідних міжнародних акторів та партнерів України, зокрема, і низки держав Європи.

В українській історіографії актуальним напрямом досліджень в галузі всесвітньої історії стала проблематика відповідних держав та міждержавних структур і об'єднань не лише євро-азійського, але й євроатлантичного ареалів. Стосовно останнього регіону особливо актуальними стали дослідження

історичних підвалин формування та реалізації зовнішньої політики творців і провідних учасників процесів європейської інтеграції. Серед кола останніх певним історичним досвідом та специфічними національними засадами в європейській політиці вирізняється Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

Новітні трансформації системи міжнародної безпеки кінця ХХ – початку ХХІ століть, різке загострення латентної кризи системи європейської безпеки у зв'язку з початком у 2014 році російсько-українського конфлікту зумовили необхідність дослідження саме зовнішньополітичного і безпекового механізму функціонування Європейського Союзу як каталізатора здатності об'єднання стати повноцінним центром політичного впливу світового масштабу, дієвим суб'єктом новітніх міжнародних відносин у сфері безпеки. У зв'язку з цим не викликає сумнівів актуальність дослідження А.В. Грубінка, присвяченого проблематиці участі Великої Британії у такій специфічній і неоднозначній галузі функціонування ЄС, як Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ).

Уважне знайомство з дисертаційною роботою А.В. Грубінки свідчить про те, що представлена на захист дисертація є логічним завершенням розроблюваної ним впродовж досить тривалого часу проблематики, про що свідчить перелік опублікованих автором наукових праць. Робота складається зі вступу, шести розділів та вісімнадцяти підрозділів й загальних висновків, списку використаних джерел та додатків, що сприяє логічному розкриттю окресленої теми визначених хронологічних меж.

Слід підкреслити, що здобувач у своїй дисертаційній праці чітко визначає об'єкт, предмет, мету і зумовлені ними наукові завдання дослідження, слушно обгрунтовує його хронологічні межі та виокремлює наукову новизну. Дисертація містить плідні нові ідеї та підходи, вона має виразний міждисциплінарний характер, про що свідчить також використані в ній відповідно до мети та дослідницьких завдань напрацювання не лише істориків, але й політологів, соціологів та міжнародників. Послугуючись принципами історизму, проблемності, системності та об'єктивності, аналіз подій та фактів в дисертації

здійснено на основі таких методів як порівняльного, структурно-функціонального та проблемно-хронологічного аналізу, типологічного, історико-генетичного, ретроспективного та інших.

Дисертаційній роботі притаманний ґрунтовний і виважений підхід щодо розв'язання окреслених завдань, вона має інноваційний характер, який визначається і тим, що в ній автор чітко дотримується власної концепції, яка отримала належне теоретико-методологічне обґрунтування. Зокрема, остання ґрунтується на гіпотезі того, що Велика Британія, володіючи значним досвідом та відповідними ресурсами здійснення зовнішньої політики на світовому рівні, стратегічним максимумом євроінтеграції у досліджуваний період визначала віднайдення специфічної моделі з метою ствердити провідні позиції в Європейському Союзі шляхом використання власного впливу на формування всієї сфери спільної зовнішньої політики та політики безпеки держав Євросоюзу (див. стор. 73, 162, 227). Водночас вихід королівства з ЄС означає, що у Лондоні гору взяли євроскептики, а наслідком для інтеграційного об'єднання постає значне послаблення його можливостей протистояти новим загрозам сучасній системі міжнародних відносин автономно від ресурсів НАТО (США). Тим самим перспективи СЗППБ ЄС як складової значного посилення регіональної інтеграції утруднюють шлях досягнення Євросоюзом дієвих рис геополітичного актора. Такий перебіг подій несе потенційні виклики і можливі послаблення позицій України на шляху її євроінтеграції та перспективам членства в Європейському Союзі.

Розкриттю авторської концепції дослідження слугує сама рецензована праця. Кожний із запропонованих розділів дисертації ґрунтовний, по-своєму цікавий і логічно вписується у загальну канву дослідження. Зверну увагу на те, що у першому розділі роботи розкриваються теоретико-методологічні обґрунтування зазначеної проблематики, історіографія та джерельна база дослідження. Історіографія проблеми подана автором диференційовано за країнознавчим та проблемно-тематичним підходами, які дозволили обширно і різнопланово проаналізувати геополітичні процеси на континенті, в тому числі й підходи

Об'єднаного королівства постбіполярних десятиліть. Відзначу, що використану в ході дослідження різноманітну джерельну базу, до якої увійшли численні матеріали фондів Відділу державного архіву МЗС України, Британського національного архіву, фондів М. Тетчер, низка електронних архівів. Зокрема, об'ємно представлені документальні матеріали діяльності органів державної влади Великої Британії, Європейського Союзу, документи партійно-політичного характеру. Під час дослідження використано матеріали провідної британської та американської преси, що дало можливість врахувати різні позиції британських експертів у питаннях європейської політики королівства та євроінтеграції. Насамперед ідеться про протистояння «євроскептичної» та «єврооптимістичної» течій в британському суспільстві, політикумі, аналітичних колах та академічному середовищі, представники яких з відмінних позицій трактують сутність і завдання участі держави в інтеграційних процесах (ст. 87). Врахування цієї тенденції дало можливість А.В. Грубінці в ході дослідження акцентувати увагу на проблеми, пов'язані з історичним євроскептицизмом в європейській політиці Великої Британії та відносинах з ЄС, вплив якого проявився у сфері СЗППБ.

Використану джерельну базу автор поділив на вісім кваліфікаційних груп: від неопублікованих архівних документів до офіційних заяв, промов, мемуарів та спогадів політиків, дипломатів та інших високопосадовців. На мій погляд, різноманітна й багатопланова джерельна база дозволила дисертанту зробити доволі цікаву працю та викласти результати комплексного дослідження участі Великої Британії у формуванні і розвитку СЗППБ ЄС у 1990 – 2016 роках. З метою більш повного розкриття попередніх підходів офіційного Лондона автор слушно звернувся до аналізу й передумов участі Великої Британії у формуванні СЗППБ ЄС, якому присвячується другий розділ праці.

Виваженим є аналіз особливостей впливу Британії на формування СЗППБ на етапах розробки і прийняття базових договорів ЄС – Маастрихтського, Амстердамського, Ніццького, проваленого Конституційного і Лісабонського. Цим питанням присвячується третій розділ дослідження. Уперше в історіографії запропоновано періодизацію участі Сполученого Королівства у СЗППБ ЄС, яка

сформульована логічно та обґрунтовано, виходячи із реалій урядових підходів Лондона. Відчутне стримування політичної інтеграції, розвиток СЗППБ ЄС у потрібному поміркованому руслі, зводилося у період 1990 – 1997 рр. до моделі міжурядової співпраці. Тому даний період визначається автором як традиціоналістський. Натомість істотні зміни («прорив») у розвитку СЗППБ ЄС відбувся завдяки активній проєвропейській позиції лейбористського уряду Т. Блера, який оновив давню ідею британського лідерства в Європі, здійснював політику прагматичного єврооптимізму. В силу цього автор зазначений період визначив як еволюційно-прогресивний (1998 – 2002 рр.). Відзначено, що головні зміни відбулися у позиції Великої Британії щодо військово-політичної інтеграції і надання ЄС функцій Західноєвропейського Союзу. Водночас А.В. Грубінко, критично аналізуючи діяльність урядів лейбористів, особливо в контексті подій іракської війни 2003 р., стверджує, що зміни у ставленні британського керівництва до євроінтеграції та розвитку СЗППБ ЄС не мали концептуального характеру, а швидше були тактичними, тобто короткостроковими і кон'юнктурними. У певній мірі це довела позиція британської делегації на переговорах щодо підготовки «Договору про Конституцію для Об'єднаної Європи». Реалістичним або прагматично-функціональним періодом участі Великої Британії в СЗППБ ЄС були 2004 – 2010 рр. пов'язані з поступовим зниженням активності керівництва держави на цьому напрямі європейської політики. За оцінкою докторанта, позиція Сполученого Королівства щодо СЗППБ знову призвела до компромісного характеру багатьох нових договірних норм, які відобразив Лісабонський договір ЄС 2007 р. (с. 522).

Участь Великої Британії у СЗППБ періоду правління урядів Д. Кемерона 2010 – 2016 рр. охарактеризовано як скептично-інерційний. Стверджується, що наслідки європейської політики консерваторів для міжнародних позицій держави мали негативний характер, пов'язаний із втратою значної частки впливу на регіональну політику, зокрема, в Центрально-Східній Європі. За оцінками докторанта, королівство завдяки перемозі євроскептичного популізму втратило шанс на лідерство в об'єднаній Європі в умовах загальної кризи інтеграції (с. 285).

Досить важливими складовими дослідження постають кожен із наступних розділів дисертації. В них з урахуванням запропонованої періодизації політики Сполученого Королівства щодо СЗППБ автор окремо аналізує позиції Великої Британії в контексті: відповідних підходів Франції та ФРН і можливостей держав-лідерів європейської інтеграції (четвертий розділ); стратегії розширення ЄС на Схід Європи, в тому числі відносин Брюсселя з країнами пострадянського простору, зокрема й наповнення політики сусідства (п'ятий розділ); з'ясування ролі Лондона у реформуванні військово-політичної компоненти ЄС, залученості ВПК країни та відповіді Євросоюзу на виклики і загрози сучасній безпеці Європи, в тому числі й пов'язаних з агресивною політикою Росії (шостий розділ).

Все це дало можливість поглибити дослідження наукової проблеми завдяки проведенню компаративного аналізу позицій королівства щодо СЗППБ з позиціями Франції і Німеччини, ролі міждержавних відносин Сполученого Королівства з США у розвитку взаємин ЄС – США. Дисертант зазначає, що цінність відносин по лінії Лондон – Вашингтон зумовила дихотомію зовнішньої політики Великої Британії на рівні «європеїзм-атлантизм», а самі англо-американські «особливі відносини» стали одним з головних чинників формування позиції Лондона щодо розбудови СЗППБ ЄС.

Розглядаючи східний вектор зовнішньої політики королівства і виміри СЗППБ Євросоюзу, докторант наводить змістовний аналіз. Він робить також слушний висновок відносно того, що політика британського керівництва щодо держав пострадянського простору розвивалася в контексті загальної політики Заходу та відчувала сильний вплив російського фактора, що останній відчутно послабшав лише з 2014 р. з урахуванням російської агресії в Україні.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу А.В. Грубінка, наголошуючи на її самостійності, новаторському характеру та ґрунтовності викладу матеріалу, вважаю, що вона не позбавлена певних недоліків і дискусійних положень.

По-перше, це стосується такої частини як аналіз джерел та літератури. Вважаю за доцільне поглиблення аналітичної складової історіографії зовнішньої політики Великої Британії щодо розбудови СЗППБ ЄС (стор. 64 – 82). Зокрема, йдеться про

необхідність більш детального аналізу та більш критичного переосмислення наукових праць щодо дослідження питання реалізації лідерських можливостей зовнішньополітичної активності Лондона у період прем'єрства Т.Блера в умовах тогочасних трансформацій безпекових складових Євросоюзу. Принагідно зауважу, що основна увага в дисертації приділена безпековому та частково політичному аспектам зовнішньополітичної діяльності Великої Британії впродовж досліджуваного періоду, тоді як інші складові можливого лідерства Лондона в об'єднаній Європі залишилися лише дотичними дослідницького поля, що, на мій погляд, є суттєвим упущенням дослідження А.В.Грубінка.

По-друге, зауваження стосується певного протиріччя, якого припустився автор у своїх твердженнях. Так, королівство відіграло важливу роль у процесі вступу до ЄС держав ЦСЄ. Їх інтеграція розглядається дисертантом як один з головних успіхів британських урядів у процесі розбудови СЗППБ (с. 417). В той же час, за врядування Д. Кемерона Лондон, як випливає із тексту, сповідував більш прагматичну і помірковану політику щодо розширення ЄС. А це, за оцінкою автора дисертації, «зумовило зменшення впливу Великої Британії в регіоні». Однак, входження країн ЦСЄ до Євросоюзу відбулося 2004 р., Д.Кемерон прийшов до влади 2010 р. Певно, що тут є очевидна несумісність, слід узгодити авторські твердження.

По-третє, зауваження стосуються певних погрішностей та редагування самого тексту. В окремих місцях дисертації в тексті трапляються маленькі неузгодженості, а в деяких місцях текст потребує редакційного поліпшення (стор. 29, 119, 122, 285), уточнень (стор. 176, 194) та окремих незначних правок (стор. 341, 415). Дисертанту, певно, що слід уникати неакадемічних визначень як: «місцеве суспільство», «згадано дуже узагальнено і фрагментарно», «регулятор європейської рівноваги сил у відносинах держав континенту», «острівна ментальність» тощо.

Загалом же висловлені зауваження не заторкують суті основних принципових положень дисертаційного дослідження і не знижують загальної високої оцінки доробку дисертанта. Дисертаційна праця Грубінка Андрія Васильовича «Участь

Великої Британії у процесі становлення і розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу (1990 – 2016 рр.)» є ґрунтовним, інноваційним і завершеним в рамках визначених мети і завдань науковим дослідженням. Позитивними рисами дисертаційного дослідження є наукова об'єктивність, виваженість та обґрунтованість оцінок історичних фактів і явищ.

Очевидною перевагою роботи є постановка досліджуваної проблеми в її історичному та міждисциплінарному вимірах. Дисертаційна тема для свого повного розкриття вимагала від здобувача узагальнення та критичного осмислення великого масиву літератури, автор переконливо доводить, що підняті ним питання до сьогодні не були предметом окремого комплексного дослідження вітчизняних та зарубіжних істориків.

Дисертаційне дослідження А.В.Грубінка пройшло необхідну наукову апробацію, його результати доповідалися на близько 20-ти різного формату наукових конференціях, знайшли відображення у індивідуальній монографії та понад 40 інших публікаціях. Зміст, основні положення й висновки дисертації в цілому ідентичні змісту автореферату.

Виходячи із зазначеного вище, є всі підстави зробити загальний висновок, що дисертація Грубінка Андрія Васильовича «Участь Великої Британії у процесі становлення і розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу (1990 – 2016 рр.)» виконана на високому науковому та професійному рівні, є самостійною науковою працею, яка має теоретичне та науково-практичне значення, вирізняється новизною отриманих результатів та відповідає новим вимогам до докторських дисертацій, а її автор заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент:

А.І. Кудряченко,

доктор історичних наук, професор,
директор Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

5 квітня 2018 р.